

تحلیل عاملی عوامل موثر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مطالعه موردی: پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران)

جواد قاسمی^{۱*} - علی اسدی^۲

تاریخ دریافت: ۸۷/۵/۲۶

تاریخ پذیرش: ۸۹/۳/۲۳

چکیده

هدف این تحقیق توصیفی-پیمایشی، تحلیل عوامل موثر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی بود. جامعه آماری آن شامل ۶۸۶ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم تعداد ۹۷ نفر از طریق فرمول کوکران انتخاب شد که برای افزایش دقت ۱۵۰ نفر به‌عنوان پاسخگو تعیین گردید. ابزار تحقیق پرسشنامه‌ای بود که روایی آن بر اساس نظر جمعی از استادان رشته ترویج و آموزش کشاورزی دانشگاه تهران تأیید گردید و برای تعیین میزان پایایی بخش‌های مختلف، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید (۰/۷۹ تا ۰/۹۳) که بیانگر مناسب بودن ابزار تحقیق بود. داده‌های با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شدند. به‌منظور شناسایی عوامل موثر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی، از تحلیل عاملی نوع R استفاده شد. نتایج نشان داد، متغیرها شامل چهار عامل آموزشی، روانشناختی، ارتباطی و دانشگاهی می‌باشند که در مجموع ۵۰/۴۶ درصد واریانس را تبیین نمودند.

واژه‌های کلیدی: عامل آموزشی، عامل دانشگاهی، عامل روانشناختی، عامل ارتباطی، کارآفرینی

مقدمه

نظام آموزش عالی کشور به‌عنوان یکی از دو قطب تعلیم و تربیت مسئولیت تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد مورد نیاز جامعه را در سطوح و رشته‌های مختلف به‌عهده دارد. جذب فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور در بازار کار منوط به داشتن توانایی‌ها و ویژگی‌هایی است که بخشی از آن‌ها می‌بایست در طول دوران تحصیل در دانشگاه ایجاد گردد (۱۸). عواملی چون عدم تناسب بین ظرفیت فعلی پذیرش دانشجو در دانشگاه و نیازهای آتی بازار کار، عدم تناسب بین محتوای آموزش با مهارت‌های شغلی، عدم توفیق دانشگاه‌ها در ایجاد و تقویت روحیه علمی و انگیزه خدمت‌رسانی به جامعه در دانشجویان، مشخص نبودن حداقل قابلیت‌های علمی و عملی برای فارغ‌التحصیل شدن، عدم آشنایی اعضای هیئت‌علمی با فرآیند و نحوه انجام امور در واحدهای تولیدی و خدماتی مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان، فقدان زمینه مناسب برای آموزش‌های علمی و کاربردی، ناکارآمدی اعضای هیئت‌علمی در تربیت نیروی کار متخصص مورد نیاز جامعه و مطرح نبودن مسائل

علمی و پژوهشی به‌عنوان اولویت اول در دانشگاه‌ها مهمترین عامل موفق نبودن فارغ‌التحصیلان در کارایی و اشتغال است (۱۸). به‌همین دلیل موضوع کارآفرینی^۳ چندی است که به‌عنوان راه‌کاری جهت اشتغال‌زایی، بالا بردن تولید ناخالص ملی و افزایش رفاه اجتماعی مطرح شده است (۱۳). بنابراین توجه به امر کارآفرینی و ایجاد و تقویت روحیه کارآفرینی، به‌خصوص در میان دانشجویان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. واژه کارآفرینی از کلمه فرانسوی (Entrepreneur) به معنای "متعهد شدن" نشأت گرفته است و برای اولین بار برای افرادی به کار می‌رفت که در جنگ سده شانزدهم میلادی در مأموریت‌های نظامی خود را به خطر می‌انداختند و به استقبال مرگ می‌رفتند و بعدها این واژه به کسانی اطلاق می‌شد که مخاطره یک فعالیت اقتصادی را می‌پذیرفتند و دست به یک نوآوری می‌زدند (۹). واژه (entrepreneurship) دارای معانی متعددی از جمله کارآفرینی، کارآفرینی بنگاه‌داری، تشکیلات تجاری، خطرجویی اقتصادی و غیره است و کلمه (entrepreneur) به معنای کارآفرین، صاحب‌کار اقتصادی، خطرکننده اقتصادی و غیره آورده شده است (۱۲).

کارآفرینی فرآیندی از ارائه اندیشه‌های نو، بهره‌گیری از امکانات و

۱ و ۲- به ترتیب کارشناس ارشد آموزش کشاورزی و دانشیار دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی، دانشگاه تهران

* - نویسنده مسئول: (Email: javadghasemi710@gmail.com)

زمینه کارآفرینی در انگلیس مواردی نظیر فرصتی برای ریسک کردن، سودآوری اقتصادی، امنیت شغلی و کنترل بر زندگی خود بیان گردید (۳۲).

در تحقیقی دیگر مشخص گردید که دانشجویانی که در آن‌ها خصوصیات شخصیتی مانند قضاوت، تفکر و احساس بیشتر وجود دارد نیاز بیشتری به پیشرفت از خود نشان داده‌اند و کسانی که برون‌گرایی، قدرت قضاوت و تفکر قوی‌تری دارند نیاز به قدرت‌طلبی بیشتری از خود نشان داده‌اند. به‌طور کلی بین برون‌گرایی، قدرت قضاوت و ریسک‌پذیری و روحیه کارآفرینی همبستگی مثبتی وجود دارد (۱۱).

در تحقیقی با عنوان بررسی رابطه پایگاه اجتماعی خانواده و روحیه کارآفرینی دانشجویان مشخص گردید که بین سطح سواد پدر و مادر و روحیه کارآفرینی، همچنین بین شغل پدر و مادر و روحیه کارآفرینی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد و تفاوت معنی‌داری بین روحیه کارآفرینی دانشجویان رشته‌های مختلف وجود دارد (۱۷).

نتایج پژوهشی دیگر نشان داد که آموزش نقش مثبت و معنی‌داری بر عملکرد کارآفرینانه دارد. اما آموزش عالی کشاورزی تنها در کسب مهارت‌های تخصصی تاثیر داشته و نقش چندانی در کسب سایر مهارت‌های مورد نیاز کارآفرینی نداشته است. مهم‌ترین نارسایی‌ها و مشکلات نظام آموزش عالی کشاورزی ایران از بعد آموزش کارآفرینی شامل: کمبود توانمندی‌های مورد نیاز تدریس اثر بخش کارآفرینی در مدرسان نظام آموزشی، نبود مواد آموزشی و کمک آموزشی در زمینه کارآفرینی جهت آموزش مدرسان، نبود مواد آموزشی و کمک آموزشی برای استفاده مدرسان آموزش عالی کشاورزی در هنگام تدریس مهارت‌ها و توانمندی‌های کارآفرینانه بوده‌اند (۱).

در یک تحقیق دیگر مشخص شد که ویژگی‌های روانشناختی، پویایی محیطی، دسترسی به منابع، مهارت‌های بازاریابی و محیط اکولوژیکی و علاقه به کشاورزی بر توسعه کارآفرینی در واحدهای تولیدی موثر بوده‌اند. همچنین عوامل محیطی بیشترین تاثیر را بر توسعه کارآفرینی دارد و سازه‌های محیطی بر سازه‌های روانشناختی و ساختاری نیز موثر بوده‌اند (۱۶).

هدف کلی این تحقیق " شناسایی عوامل موثر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی " می‌باشد. اهداف اختصاصی تحقیق عبارتند از:

- اولویت‌بندی عوامل موثر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان؛
  - بررسی روحیه کارآفرینی دانشجویان؛
  - بررسی میزان تاثیر هر یک از عوامل در ایجاد روحیه کارآفرینی.
- بر این اساس، بر پایه مطالعات صورت گرفته در این رابطه و جمع‌بندی ادبیات موضوع، مدل مفهومی تحقیق حاضر به شکل زیر ارائه می‌گردد (شکل ۱):

فرصت‌های موجود با تکیه بر دانش، پیشه و کار مربوط به آن و پذیرش خطر است که عوامل گوناگون را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد تا بهره‌برداری از منابع و فعال شدن آن‌ها در جهت بهره‌وری و تأمین منافع ملی میسر گردد و مؤسسات بهره‌ور و خلاق ایجاد شوند که موجب رشد و توسعه همه‌جانبه باشند (۲۱).

سه دلیل مهم برای توجه به مقوله کارآفرینی، تولید ثروت، توسعه تکنولوژی و اشتغال مولد است (۱۴) و در مرکز رقابت بین‌المللی، شرکت‌های کارآفرینانه هستند که لبه تیز رقابتی آن‌ها معطوف به انعطاف سازمانی و استراتژی تغییر مستمر در فرآیندها، محصولات طرح‌هاست (۳).

در تحقیقات حوزه کارآفرینی با سه رویکرد اساسی در قالب رویکردهای روانشناختی و بررسی ویژگی‌های فردی مرتبط با کارآفرینی، رویکردهای اجتماعی و نقش و تعاملات کارآفرینان در اجتماع و در نهایت رویکردهای اقتصادی که به بررسی اثرات اقتصادی کارآفرینی در جامعه می‌پردازد مواجه هستیم (۷)، لذا تحقیق حاضر در قالب رویکرد اول قابل بررسی است.

برخورداری جوامع از روحیه کارآفرینی، اصل و اساس پیشرفت اقتصادی کشورها به حساب می‌آید در حقیقت علم و دنیای مدیریت با مفهوم روحیه کارآفرینی هويت می‌یابد. عنصر کارآفرینی با استفاده از حداقل سرمایه و پس‌انداز و روش‌های جدید بهره‌برداری و ترکیب بهینه عوامل تولید، کارایی و اثربخشی بنگاه اقتصادی را به حداکثر می‌رساند (۴).

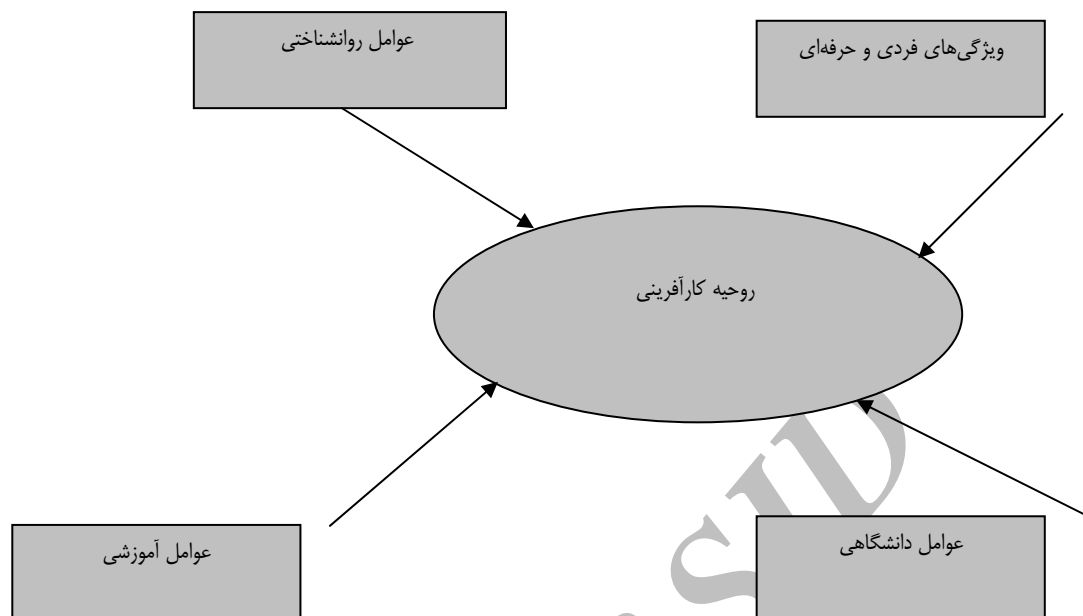
در تحقیقی، ویژگی‌های کارآفرینانه‌ای که به موفقیت کسب و کارهای کوچک کمک می‌کنند، داشتن توانایی تکنیکی و ذهنی، مهارت‌های ارتباطی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت بر شمرده شده است (۲۷).

در مورد ویژگی‌های فردی کارآفرینان پژوهش‌های زیادی انجام شده است که به این موارد می‌توان اشاره نمود: نیاز به پیشرفت (۲۲، ۲۷، ۲۹)، کنترل از درونی (۲۸)، و ریسک‌پذیری (۲۳).

در تحقیقی دیگر، مهم‌ترین عامل موثر در کارآفرینی فرد شخصیت فرد کارآفرین بیان شده است. یعنی این‌که چقدر به خودش و موفقیت شغلش معقد است یا هنگامی که شکست‌ها یکی پس از دیگری پیش می‌آیند، چگونه مصمم می‌ماند که در آینده پیش‌قدم شود و چگونه فرد کارآفرین در تغییر تهدیدها به فرصت‌های شغلی مصمم می‌ماند (۲۵).

در پژوهشی که در آن ویژگی‌های کارآفرینانه از دیدگاه دانشجویان بررسی شده است، قدرت آینده‌نگری، سخت‌کوشی، انگیزه، خود باوری، اراده قوی، مهارت‌های کارگروهی و شبکه‌سازی و ویژگی‌های منفی را شامل بی‌رحم بودن در بازار و غیر قابل پیش‌بینی بودن می‌داند (۳۰).

در تحقیقی درباره انگیزه اصلی دانشجویان و دانش‌آموزان در

(شکل ۱) - مدل مفهومی عوامل تاثیر گذار در ایجاد روحیه کارآفرینی

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر ماهیت، در زمره تحقیقات کمی، از نظر هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی و از حیث نحوه کنترل متغیرها و شیوه جمع‌آوری داده‌ها، غیرآزمایشی بوده است. جامعه آماری تحقیق حاضر را دانشجویان سال دوم کارشناسی ارشد و کلیه دانشجویان دکتری پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران به تعداد ۶۸۶ نفر تشکیل می‌دادند. حجم نمونه این تحقیق با استفاده از فرمول کوکران، ۹۷ نفر تعیین گردید، اما برای کاهش خطای تحقیق این میزان به ۱۵۰ نفر افزایش یافت. برای انتخاب نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم استفاده گردید.

اطلاعات مورد نظر در مرحله میدانی، از طریق مراجعه به نمونه‌های تحقیق جمع‌آوری شد. ابزار مورد استفاده در این تحقیق پرسشنامه‌ای بود که پس از بررسی جامع ادبیات موضوع، در چهار بخش مشخصات فردی، عامل روانشناختی، عامل آموزشی و دانشگاهی و بخش چهارم که در ارتباط با متغیر وابسته تحقیق یعنی روحیه کارآفرینی بود که چهار خصیصه ریسک‌پذیری، توفیق‌طلبی، نیاز به پیشرفت و خلاقیت را با ۲۸ متغیر سنجید، طراحی گردید. جهت سنجش میزان اعتبار پرسشنامه، از نظرات و پیشنهادات چند تن از استادان ترویج و آموزش کشاورزی (روایی صوری)^۱ استفاده گردید و برحسب پیشنهادهای و نظرات آن‌ها تصحیحات لازم اتخاذ گردید.

جهت آزمون پایایی ابزار، تعداد ۳۰ پرسشنامه به طور تصادفی بین ۳۰ نفر از دانشجویان توزیع شد. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های مذکور، داده‌ها وارد کامپیوتر شد و با استفاده از نرم افزار SPSS نسخه ۱۳/۵ و روش کروناخ آلفا، اعتبار بخش‌های مختلف پرسشنامه به ترتیب ۰/۸۴، ۰/۹۳، ۰/۷۹، برای عامل روانشناختی، عامل آموزشی و دانشگاهی و روحیه کارآفرینی به دست آمد که برای تحقیق حاضر ضرایب مناسبی بودند.

به منظور توصیف و تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از تحقیق از آماره‌های توصیفی نظیر فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات و آماره‌های استنباطی مانند تحلیل عاملی استفاده گردید. تحلیل عاملی نامی عمومی است برای برخی از روش‌های آماری چند متغیره که هدف اصلی آن خلاصه کردن داده‌هاست. این روش به بررسی همبستگی درونی تعداد زیادی از متغیرها می‌پردازد و در نهایت آن‌ها را در قالب عامل‌های محدودی دسته‌بندی کرده و تبیین می‌کند. تحلیل عاملی کاربردهای مختلفی در تحلیل داده‌ها دارد و عمدتاً دارای دو نوع R و Q می‌باشد. در نوع R^۲ تعداد زیادی متغیر در تعداد محدودی از عامل‌ها خلاصه می‌شوند و هدف آن دستیابی به ابعادی که به صورت پنهان در مجموعه وسیعی از متغیرها وجود دارد ولی به آسانی قابل مشاهده نیستند می‌باشد. در نوع Q^۳ افراد یا موارد

2- R-Type Factor Analysis

3- Q-Type Factor Analysis

1- Face Validity

نفر (۴۸/۷ درصد) را زنان تشکیل می‌دادند که از ۱۸ رشته تحصیلی مختلف بودند که بیشترین آن‌ها مربوط به رشته حسره شناسی (۱۰/۷ درصد) و کمترین آن‌ها مربوط به رشته شیلات (۱/۳ درصد) بودند. میانگین سن دانشجویان مورد مطالعه ۲۶ سال، حداقل سن دانشجویان ۲۲ سال و حداکثر سن آن‌ها ۳۲ سال بود.

در تعدادی گروه طبقه‌بندی می‌شوند و هدف آن ترکیب و تلخیص تعداد زیادی از افراد در گروه‌های مختلف در درون یک جامعه بزرگ می‌باشد (۱۵). در تحقیق حاضر از تحلیل عاملی نوع R بهره گرفته شده است.

نتایج و بحث

از مجموع ۱۵۰ نفر پاسخگو، ۷۷ نفر (۵۱/۳ درصد) را مردان و ۷۳

(جدول ۱) - دیدگاه پاسخگویان در خصوص میزان تاثیر هر یک از متغیرهای مربوط به عامل روانشناختی بر ایجاد روحیه کارآفرینی

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین (از ۱۰)	متغیر
۱	۰/۱۶۲۱	۱/۴۹	۹/۱۷	سخت‌کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف
۲	۰/۱۸۲۰	۱/۶۵	۹/۰۷	اعتماد به نفس و خود باوری
۳	۰/۱۸۴۸	۱/۶۳	۸/۸۰	آینده نگر بودن
۴	۰/۱۸۷۳	۱/۶۴	۸/۷۷	مدیریت زمان
۵	۰/۲۰۸۱	۱/۷۵	۸/۴۳	حسن تدبیر
۶	۰/۲۱۷۱	۱/۸۹	۸/۷۲	انگیزه
۷	۰/۲۲۰۹	۱/۸۸	۸/۵۳	داشتن تفکر و توان برنامه‌ریزی
۸	۰/۲۳۶۹	۱/۹۷	۸/۳۲	داشتن خطرپذیری در پذیرش و ارائه ایده‌های نو
۹	۰/۲۳۹۵	۱/۹۶	۸/۱۹	داشتن تفکر بهره‌ور
۱۰	۰/۲۵۰۰	۱/۹۹	۷/۹۸	توانایی مدیریت خلاقانه
۱۱	۰/۲۵۴۱	۲/۰۲	۷/۹۵	قدرت تحلیل مشکلات
۱۲	۰/۲۶۷۰	۲/۱۰	۷/۸۶	داشتن استقلال رأی
۱۳	۰/۲۶۷۹	۲/۱۲	۷/۹۱	داشتن نگرش سیستمی
۱۴	۰/۲۶۸۷	۲/۱۰	۷/۸۱	انعطاف پذیری
۱۵	۰/۲۷۲۰	۲/۱۹	۸/۰۷	نوآور بودن
۱۶	۰/۲۷۴۸	۲/۲۰	۸/۰۰	داشتن روحیه انجام کارگروهی
۱۷	۰/۲۷۴۸	۲/۲۱	۸/۰۵	آگاهی از وضعیت اقتصاد و بازار
۱۸	۰/۲۷۶۹	۲/۲۹	۸/۲۹	مسئولیت‌پذیری
۱۹	۰/۲۷۹۰	۲/۱۶	۷/۷۴	مهارت‌های تخصصی مربوطه
۲۰	۰/۲۸۱۶	۲/۲۷	۸/۰۷	شجاعت
۲۱	۰/۲۸۵۸	۲/۲۴	۷/۸۵	اعتقاد به مطالعه و بررسی قبل از اقدام
۲۲	۰/۲۸۷۰	۲/۲۵	۷/۸۴	نیاز به پیشرفت
۲۳	۰/۲۸۸۵	۲/۲۲	۷/۷۰	مشورت با صاحب‌نظران و متخصصان
۲۴	۰/۲۸۸۷	۲/۲۵	۷/۷۹	انتقاد پذیری
۲۵	۰/۳۰۰۹	۲/۳۲	۷/۷۱	مهارت‌های سه‌گانه مدیریت (فنی، ادراکی و ارتباطی)
۲۶	۰/۳۰۳۳	۲/۲۲	۷/۳۳	کنترل درونی
۲۷	۰/۳۰۴۹	۲/۲۶	۷/۴۲	ارتباط با افراد کارآفرین
۲۸	۰/۳۳۵۸	۲/۳۸	۷/۰۹	توان ایجاد انگیزه در دیگران
۲۹	۰/۳۴۷۷	۲/۴۶	۷/۰۷	تجربه فردی
۳۰	۰/۳۸۱۳	۲/۷	۷/۰۹	حمایت مادی و معنوی از طرف خانواده

نفس و خودباوری، دوراندیش و آینده‌نگر بودن دارای بیشترین تاثیر و حمایت مادی و معنوی از طرف خانواده، توان ایجاد انگیزه در دیگران و تجربه فردی دارای کمترین تاثیر در ایجاد روحیه کارآفرینی بوده‌اند. همان‌گونه که در جدول (۲) مشاهده می‌شود، از میان متغیرهای عامل آموزشی و دانشگاهی تاثیرگذار بر روحیه کارآفرینی دانشجویان، به ترتیب کارآموزی دانشجویان در محیط‌های اجرایی، ارتباط نزدیکتر و بیشتر میان دانشگاه و بنگاه‌های کسب و کارهای موفق در زمینه‌های تخصصی، امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی و دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت دارای بیشترین تاثیر و مدرک‌گرایی در بین دانشجویان، جنسیت در پذیرش دانشجو، محیط خوابگاه و تحصیل در دانشگاه دارای کمترین تاثیر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان بوده‌اند.

۶۰ درصد جامعه آماری را دانشجویان دکتری و بقیه را دانشجویان کارشناسی ارشد (۴۰ درصد) تشکیل می‌دادند. حدود ۸۲/۷ درصد دانشجویان مجرد و ۱۷/۳ درصد بقیه متأهل بودند. حدود ۹/۳ درصد از دانشجویان مورد مطالعه سابقه ثبت اختراع داشته‌اند و تنها در حدود ۲۰ درصد دانشجویان مورد مطالعه سابقه خود اشتغالی داشته‌اند. ۷۶ درصد دانشجویان مورد مطالعه بیکار و ۲۴ درصد آنان شاغل بوده‌اند که از این تعداد (۳۶ نفر)، ۱۰/۶ درصد شاغل تمام وقت و ۱۳/۳ درصد شاغل پاره‌وقت بوده که ۳۸/۲ درصد در دانشگاه، ۲۳/۵ درصد در سازمان جهاد کشاورزی، ۲/۹ درصد در وزارت جهاد کشاورزی و ۳۵/۳ درصد به صورت آزاد مشغول فعالیت بوده‌اند. در رابطه با متغیرهای مربوط به عامل روانشناختی تاثیرگذار بر روحیه کارآفرینی دانشجویان (جدول ۱) مشاهده می‌شود که به ترتیب، متغیرهای سخت‌کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف، اعتماد به

(جدول ۲) - دیدگاه پاسخگویان در خصوص میزان تاثیر متغیرهای مربوط به عامل آموزشی و دانشگاهی بر ایجاد روحیه کارآفرینی

رتبه	متغیر	میانگین (از ۱۰)	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	کارآموزی دانشجویان در محیط‌های اجرایی	۸/۱۳	۲/۱۴	۰/۲۶۳۴
۲	ارتباط نزدیکتر میان دانشگاه و بنگاه‌های کسب و کار موفق	۸/۲۲	۲/۲۰	۰/۲۶۷۷
۳	امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی	۸/۰۵	۲/۳۱	۰/۲۸۶۶
۴	دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت	۷/۸۶	۲/۳۱	۰/۲۹۳۳
۵	فعالیت‌های عملی در زمینه دروس ارائه شده	۸/۱۳	۲/۴۳	۰/۲۹۹۰
۶	سیستم اطلاعاتی برای دستیابی به اطلاعات و دانش فنی	۷/۶۳	۲/۳۷	۰/۳۱۰۴
۷	آموزش‌های فوق برنامه برای کسب مهارت‌های شغلی	۷/۷۴	۲/۴۰	۰/۳۱۰۶
۸	استفاده از کارآفرینان موفق جهت تدریس برخی از مهارت‌های کارآفرینانه	۷/۶۸	۲/۵۳	۰/۳۲۸۹
۹	اساتید مجرب و کارآمد در دانشگاه	۷/۸۲	۲/۶۳	۰/۳۳۵۹
۱۰	بازدیدها و گردش‌های علمی برای آشنایی دانشجویان با آینده شغلی	۷/۶۳	۲/۶۰	۰/۳۴۱۶
۱۱	تدوین سرفصل‌های دروس متناسب با بازار کار	۷/۶۸	۲/۶۷	۰/۳۴۷۱
۱۲	برگزاری دوره‌های بازاریابی برای دانشجویان	۶/۹۹	۲/۴۴	۰/۳۴۸۶
۱۳	روش‌های تدریس خلاق در دانشگاه	۷/۵۸	۲/۶۶	۰/۳۵۰۶
۱۴	روحیه علمی و دانش‌پژوهی استادان	۷/۱۴	۲/۵۶	۰/۳۵۸۸
۱۵	محتوای مناسب دروس دانشگاهی	۷/۳۵	۲/۶۹	۰/۳۶۵۵
۱۶	وجود درسی به عنوان کارآفرینی در بین دروس رشته‌های کشاورزی	۷/۰۳	۲/۵۸	۰/۳۶۷۶
۱۷	برگزاری دوره‌های آموزشی برای اساتید	۷/۵۳	۲/۸۰	۰/۳۷۲۵
۱۸	برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی در دانشکده‌ها	۶/۸۶	۲/۵۶	۰/۳۷۳۹
۱۹	تدوین کتب مناسب در زمینه کارآفرینی	۷/۰۲	۲/۶۷	۰/۳۸۰۱
۲۰	ایجاد یا گسترش مراکز کارآفرینی در دانشگاه‌ها و سازماندهی آن‌ها	۷/۱۷	۲/۷۴	۰/۳۸۱۷
۲۱	برنامه‌ریزی منطبق با علائق دانشجویان	۶/۸۳	۲/۶۵	۰/۳۸۷۷
۲۲	هدفمند بودن تحصیل در دانشگاه	۷/۳۳	۲/۸۹	۰/۳۹۳۹
۲۳	جو و فضای مناسب و رقابتی در دانشگاه	۶/۱۵	۲/۷۹	۰/۴۵۳۷
۲۴	تحصیل در دانشگاه	۶/۱۶	۲/۹۴	۰/۴۷۷۷
۲۵	محیط خوابگاه پویا و خلاق	۵/۳۳	۲/۹۸	۰/۵۵۹۲
۲۶	جنسیت در پذیرش دانشجویان	۴/۶۵	۳/۰۲	۰/۶۴۸۸
۲۷	مدرک‌گرایی در بین دانشجویان	۳/۹۳	۳/۲۹	۰/۸۳۶۱

مجموع، چهار عامل فوق حدود ۵۰/۴۶ کل واریانس را تبیین می‌نمایند که نشان از درصد بالای واریانس تبیین شده توسط این عامل‌ها می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته‌های تحقیق مشخص شد که میان متغیرهای مربوط به عامل روانشناختی تاثیرگذار بر روحیه کارآفرینی دانشجویان به ترتیب، سخت‌کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف، اعتماد به نفس و خودباوری، دوراندیشی و آینده‌نگر بودن دارای بیشترین تاثیر و حمایت مادی و معنوی از طرف خانواده، توان ایجاد انگیزه در دیگران و تجربه فردی دارای کمترین تاثیر در ایجاد روحیه کارآفرینی بوده‌اند. که از خودباوری در تحقیق پاچکو (۱۹۹۸) نیز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان یاد شده است.

از میان متغیرهای مربوط به عامل آموزشی و دانشگاهی تاثیرگذار، به ترتیب کارآموزی دانشجویان در محیط‌های اجرایی، ارتباط نزدیکتر و بیشتر میان دانشگاه و بنگاه‌های کسب و کارهای موفق در زمینه‌های تخصصی، امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی و دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت دارای بیشترین تاثیر و مدرک‌گرایی در بین دانشجویان، جنسیت در پذیرش دانشجو، محیط خوابگاه و تحصیل در دانشگاه دارای کمترین تاثیر در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان بوده‌اند که در رابطه با عامل جنسیت باید گفت که یافته‌های این پژوهش مخالف نظر آقا (۲۰۰۲) و شریف‌زاده و زمانی (۱۳۸۵) که جنسیت را از شاخص‌های تعیین‌کننده در این راستا دانسته است، می‌باشد.

با توجه به یافته‌های به‌دست آمده از تحقیق در رابطه با روحیه کارآفرینی دانشجویان (جدول ۳)، ۲/۷ درصد افراد دارای روحیه کارآفرینی پایین، ۶۲/۷ درصد دارای روحیه کارآفرینی متوسط، ۳۲ درصد دارای روحیه کارآفرینی بالا و ۲/۷ درصد دارای روحیه کارآفرینی خیلی بالا بوده‌اند. نکته قابل توجه اینکه هیچ‌یک از دانشجویان روحیه کارآفرینی خیلی پایین نداشتند.

به‌منظور کاهش تعداد متغیرهای تحقیق به عوامل کمتر و تعیین سهم هر یک از عامل‌ها در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحلیل عاملی استفاده شد. از مجموع ۱۰۷ متغیر مورد مطالعه ۶۳ متغیر مورد تحلیل قرار گرفتند که محاسبات انجام شده نشان داد که مقدار KMO برابر است با ۰/۷۷۷ و مقدار بارتلت (۷۵۶۴/۸۲۷) در سطح ۹۹٪ معنی‌دار شد که حاکی از مناسب بودن متغیرهای وارد شده برای تحلیل عاملی بود.

به منظور دسته‌بندی عامل‌ها، از معیار مقدار ویژه استفاده گردیده است و عامل‌هایی مدنظر بوده است که مقدار ویژه آن‌ها از یک بزرگتر بوده است. عامل‌های استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آنها به شرح جدول (۴) می‌باشند. باتوجه به این امر، تعداد ۴ عامل که مقدار ویژه آن‌ها بزرگتر از یک بود، استخراج گردیدند و با توجه به طبیعت هر یک از عوامل، این عوامل به‌صورت عامل آموزشی، عامل روانشناختی، عامل ارتباطی و عامل دانشگاهی؛ نام‌گذاری گردیدند (جدول ۵) که با توجه به مقدار ویژه عوامل استخراج شده، عامل "آموزشی" با مقدار ویژه ۱۱/۸۰ بیشترین سهم را در تبیین متغیرها دارند. پس از آن، عامل "روانشناختی" با مقدار ویژه ۷/۱۵، عامل "ارتباطی" با مقدار ویژه ۶/۱۳ و عامل "دانشگاهی" با مقدار ویژه ۳/۶۷ قرار دارند. در

(جدول ۳) - توزیع فراوانی مربوط به روحیه کارآفرینی

متغیر	فراوانی	درصد	سایر مشخصه‌های آماری
خیلی پایین	۰	۰	
پایین	۴	۲/۷	
متوسط	۹۴	۶۲/۷	نما: متوسط
بالا	۴۸	۳۲	
خیلی بالا	۴	۲/۷	
جمع	۱۵۰	۱۰۰	

(جدول ۴) - عامل‌های استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی آن‌ها

عامل‌ها	مقدار ویژه	درصد واریانس	مقدار ویژه	فراوانی تجمعی	درصد واریانس
اول	۱۱/۸۰	۲۰/۷۰	۲۰/۷۰	۲۰/۷۰	۲۰/۷۰
دوم	۷/۱۵	۱۲/۵۵	۱۲/۵۵	۳۳/۲۶	۳۳/۲۶
سوم	۶/۱۳	۱۰/۷۵	۱۰/۷۵	۴۴/۰۱	۴۴/۰۱
چهارم	۳/۶۷	۶/۴۵	۶/۴۵	۵۰/۴۶	۵۰/۴۶

(جدول ۵) - متغیرهای مربوط به هر یک از عامل‌ها و میزان ضرایب بدست آمده از ماتریس دوران یافته

نام عامل	متغیرها	میزان ضرایب
عامل آموزشی	برنامه‌ریزی منطبق با شرایط و علایق دانشجویان	۰/۶۵۱
	محتوای مناسب دروس دانشگاهی	۰/۷۷۹
	تدوین سرفصل‌های دروس متناسب با بازار کار	۰/۷۷۵
	تدوین کتب مناسب در زمینه کار آفرینی	۰/۸۱۳
	روش های تدریس خلاق در دانشگاه	۰/۷۴۷
	فعالیت های عملی در زمینه دروس ارائه شده	۰/۷۷۴
	امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی	۰/۵۷۸
	دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت	۰/۶۲۷
	سیستم اطلاعاتی برای دستیابی به اطلاعات و دانش فنی	۰/۶۳۹
	وجود درسی به عنوان کارآفرینی در بین دروس مختلف رشته های کشاورزی	۰/۶۴۰
	برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی در دانشکده ها	۰/۷۷۶
	آموزش های فوق برنامه برای کسب مهارت های شغلی	۰/۷۱۰
	کارآموزی دانشجویان در محیط های خارج از دانشگاه (محیط های اجرایی)	۰/۵۹۰
	بازدیدها و گردشهای علمی به منظور آشنایی دانشجویان با آینده شغلی	۰/۶۷۲
	ارتباط نزدیکتر و بیشتر میان دانشگاه و بنگاه های کسب و کارهای موفق در زمینه های تخصصی	۰/۶۹۱
	استفاده از صاحبان کسب و کارهای موفق به عنوان مدرس جهت تدریس برخی از مهارت های و توانمندی های کارآفرینانه	۰/۶۷۷
	ایجاد یا گسترش مراکز کارآفرینی در دانشگاهها و سازماندهی آنها	۰/۵۲۷
عامل روانشناختی	برگزاری دوره های ارتباطات و بازاریابی برای دانشجویان	۰/۵۶۷
	روحیه علمی و دانش پژوهی استادان	۰/۵۷۶
	اساتید مجرب و کارآمد در دانشگاه	۰/۶۴۸
	برگزاری دوره های آموزشی برای اساتید	۰/۷۲۸
	انعطاف پذیری	۰/۵۹۵
	کنترل از درون بودن فرد	۰/۶۲۷
	انتقاد پذیری	۰/۵۵۱
	داشتن استقلال رأی	۰/۵۸۰
	دوراندیش و آینده نگر بودن	۰/۶۵۴
	داشتن نگرش سیستمی	۰/۵۶۸
	حسن تدبیر	۰/۶۸۲
	اعتماد به نفس و خودباوری	۰/۵۵۵
	سخت کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف	۰/۵۳۸
	مدیریت زمان	۰/۵۵۳
	داشتن تفکر بهره ور	۰/۶۶۲
	انگیزه	۰/۵۷۸
	قدرت تحلیل مشکلات	۰/۶۲۰
عامل ارتباطی	داشتن تفکر و توان برنامه ریزی	۰/۷۴۴
	مهارت های سه گانه مدیریت (فنی، ادراکی و ارتباطی)	۰/۵۹۰
	توان ایجاد انگیزه در دیگران	۰/۵۹۳
	تجربه فردی	۰/۶۶۵
	دانش و مهارت های تخصصی مربوطه	۰/۵۷۱
	توانایی مدیریت خلاقانه	۰/۶۱۲
	مشورت با صاحب نظران و متخصصان	۰/۵۳۷

۰/۶۲۳	تحصیل در دانشگاه	عامل دانشگاهی
۰/۵۳۶	هدفمند بودن تحصیل در دانشگاه	
۰/۵۳۹	جنسیت در پذیرش دانشجویان	
۰/۵۰۱	مدرک‌گرایی در بین دانشجویان	
۰/۷۶۵	محیط خوابگاه پویا و خلاق	
۰/۵۸۲	جو و فضای مناسب و رقابتی در دانشگاه	

از قبیل برگزاری کلاس‌ها، کارگاه‌ها، دوره‌ها و برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی در دانشکده‌ها، دانشجویان با مفاهیم و اصول اساسی کارآفرینی آشنا شده تا از این طریق بتوان نسبت به تقویت هر چه بیشتر روحیه کارآفرینی دانشجویان اقدام نمود.

با توجه به این که در این زمینه ارتباط نزدیکتر و بیشتر میان دانشگاه و بنگاه‌های کسب و کارهای موفق در زمینه‌های تخصصی از اهمیت بالایی برخوردار است، لذا توصیه می‌شود که ارتباط میان دانشگاه و این بنگاه‌ها بیشتر و نزدیکتر گردد و دانشگاه‌ها زمینه را برای بازدید دانشجویان از این مراکز و برگزاری سمینارها و همایش‌هایی با حضور این افراد فراهم نمایند.

با توجه به اینکه امروزه فناوری ارتباطات و اطلاعات و به‌طور کلی کامپیوتر و اینترنت نقش بسیار مهم و تاثیرگذاری در بخش‌های جامعه دارد، موضوع کارآفرینی نیز مستثنا از این موضوع نمی‌باشد، لذا پیشنهاد می‌گردد که دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت برای دانشجویان فراهم گردد و زمینه برای ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی و آموزش‌های الکترونیکی در این زمینه مهیا گردد.

نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که عوامل آموزشی سهم بالایی از واریانس را به خود اختصاص می‌دهد؛ از این رو، پیشنهاد می‌شود که: برنامه‌ریزی آموزشی منطبق با شرایط و علایق دانشجویان صورت پذیرد، سرفصل‌های دروس متناسب با بازار کار تدوین گردد، درسی تحت عنوان کارآفرینی در بین دروس مختلف رشته‌های کشاورزی دایر گردد، فعالیت‌های عملی در زمینه دروس ارائه شده بیشتر شود و از مواد آموزشی و کمک آموزشی برای استفاده دانشجویان آموزش عالی کشاورزی جهت کسب مهارت‌ها و توانمندی‌های کارآفرینانه و برای مدرسان جهت تدریس این مهارت‌ها و توانمندی‌ها به‌صورت بیشتر و موثرتر استفاده گردد.

نتایج حاصل از تحلیل عاملی متغیرهای تاثیرگذار در ایجاد روحیه کارآفرینی را در چهار عامل آموزشی، روانشناختی، ارتباطی و دانشگاهی دسته‌بندی کرد که این چهار عامل در مجموع حدود ۵۰/۴۶ کل واریانس را تبیین نمودند. در این راستا تحقیقات اسکندری (۱۳۸۵) نشان داد که عامل آموزشی نقش مثبت و معنی‌داری بر عملکرد کارآفرینانه دارد. همچنین حسینی و عزیزی (۱۳۸۶)، هاروی دین (۲۰۰۰)، پیتسکو (۲۰۰۰) و آلدیش و همکاران (۲۰۰۱) نیز در تحقیقات خود به رابطه مثبت و معنی‌دار بین عامل آموزشی، محتوای برنامه آموزشی دانشگاه و روحیه کارآفرینی دانشجویان اشاره کرده‌اند.

حسینی لرگانی و همکاران (۱۳۸۷) و امیری و مرادی (۱۳۸۷)، عامل دانشگاهی را به‌عنوان عامل مهمی در ایجاد روحیه، تفکر و نگرش‌های کارآفرینانه بیان داشته‌اند. زارع و همکاران (۱۳۸۶)، نیز در تحقیق خود به رابطه مثبت بین روحیه کارآفرینی و عوامل روانشناختی پی برده‌اند. همچنین هاوگنس و کوراتکو (۱۹۹۲) عامل ارتباطی را از مهم‌ترین ویژگی‌های کارآفرینانه دانسته‌اند.

پس بدین ترتیب به اهمیت هر یک از عوامل فوق‌الذکر پی می‌بریم، لذا دانشگاه‌ها به‌منظور موفقیت در زمینه کارآفرینی و القاء و تقویت روحیه کارآفرینی، بایستی به‌صورت نظامند و چندبعدی عمل کرده و ابعاد مختلف ارتباطی، روانشناختی، دانشگاهی و بخصوص آموزشی که در تحقیقات مختلف نیز به آن اشاره شده است را مد نظر قرار دهند. دانشگاه‌ها بایستی در سیاستگذاری‌های کلان خود، علاوه بر تقویت مهارت‌های علمی، فنی و تخصصی، نسبت به توسعه و تقویت مهارت‌ها و روحیه کارآفرینی دانشجویان نیز توجه لازم را مبذول دارند.

بنابراین، براساس یافته‌های تحقیق پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

- با توجه به این که کارآموزی در محیط‌های اجرایی بالاترین اولویت را در میان متغیرهای مربوط به عامل آموزشی و دانشگاهی تاثیرگذار در ایجاد روحیه کارآفرینی داشت، لذا توصیه می‌شود این امر با جدیدیت و کیفیت بیشتری انجام پذیرد، تا هرچه بیشتر و بهتر به تقویت روحیه کارآفرینی دانشجویان بیانجامد.

- با توجه به نتایج به‌دست آمده توصیه می‌شود که از طرق مختلف

منابع

۱. اسکندری ف. ۱۳۸۵. بررسی و تبیین راهکارهای توسعه کارآفرینی در نظام آموزش عالی کشاورزی ایران. رساله دکتری در رشته آموزش کشاورزی. دانشگاه تهران، پردیس کشاورزی و منابع طبیعی.
۲. امیری ع. و مرادی ی. ۱۳۸۷. نگرش‌های کارآفرینانه دانشجویان و موانع آن، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی. شماره ۴۹. صفحه ۴۵-۶۷.
۳. پورداریانی ا. مقیمی، م. ۱۳۸۰. نقش دولت در توسعه آموزش کارآفرینی. نشریه تدبیر. سال دوازدهم شماره ۱۱۶.
۴. ثابت فرد م. ۱۳۸۳. روحیه کارآفرینی. جهان صنعت. شماره ۱۸.
۵. حسینی لرگانی، میر عرب رضی س.م. و رضایی س. ۱۳۸۷. آموزش کارآفرینی در هزاره جدید، زیرساختی برای اشتغال دانش‌آموختگان آموزش عالی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. شماره ۵۰. صفحه ۱۱۹-۱۳۷.
۶. حسینی س.م. و عزیزی ب. ۱۳۸۶. بررسی عوامل موثر بر توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران. مجله علوم کشاورزی ایران. جلد ۲-۳۸. شماره: ۲. صفحه ۲۵۱-۲۴۱.
۷. ذبیحی ع. و مقدسی م. ۱۳۸۵. کارآفرینی، مفاهیم و الگوها. نشر آستان قدس رضوی. چاپ اول. مشهد.
۸. زارع، ق.، حمیدی م. و سجادی س.ن. ۱۳۸۶. رابطه بین عوامل روانشناختی توانمندسازی کارشناسان و کارآفرینی سازمانی در سازمان تربیت بدنی کشور. علوم حرکتی و ورزش. جلد ۹. صفحه ۷۱-۸۱.
۹. سازمان توسعه شهرستان بابل. ۱۳۸۵. کارآفرینی. موجود در: <http://www.badol-develom.com/>
۱۰. شریف‌زاده م. و زمانی غ. ۱۳۸۵. روحیه کارآفرینی در دانشجویان کشاورزی، مطالعه موردی دانشگاه شیراز. مجله علوم و فنون کشاورزی. ویژه اقتصاد و توسعه کشاورزی. جلد ۲-۳۷. شماره: ۱. صفحه ۱۰۷ تا ۱۱۵.
۱۱. شریف‌زاده م. ۱۳۸۳. بررسی نیازهای آموزشی دانشجویان کشاورزی در راستای تقویت روحیه کارآفرینی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
۱۲. عالی‌پور ز. ۱۳۸۰. تجربه کارآفرینی زنان جمهوری اسلامی ایران: تعاونی و خصوصی. مجله تعاون. شماره ۱۱۹.
۱۳. فروغی م. ۱۳۸۳. علل عدم اشتیاق دانشجویان به کارآفرینی پس از فراغت از تحصیل. مجموعه مقالات همایش نهضت تولید علم، جنبش نرم افزاری و آزاد اندیشی منطقه ده دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۴. کاراد. ۱۳۸۶. کارآفرینی چیست. موجود در: http://karad.irost.org/index_complete.asp
۱۵. کلانتری خ. ۱۳۸۲. پردازش و تحلیل داده در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS. چاپ اول. تهران. نشر شریف.
۱۶. مراد نژادی ه. ۱۳۸۵. واکاوی سازه‌های موثر بر توسعه کارآفرینی در واحدهای گلخانه‌ای در ایران. رساله دکتری در رشته ترویج کشاورزی. دانشگاه تهران. پردیس کشاورزی و منابع طبیعی.
۱۷. مشایخ ف. ۱۳۸۳. بررسی رابطه پایگاه اجتماعی خانواده و روحیه کارآفرینی دانشجویان دانشگاه شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
۱۸. نظری کتولی ع. و رحمانی ر. ۱۳۸۴. چالش‌های اشتغال فارغ التحصیلان دانشگاهها. موجود در: http://www.ayandehnegar.org/s_1.php?news_id=991
19. Agha R. 2002. Are women less ambitious than men? GKT scientific. Guys, Kings & St. Thomas' hospitals school and medicine. Dentistry and Biomedical Sciences. London. UK. 1(6).
20. Aldrich H., Martinez E., and Argelia M. 2001. May are Called, but Reward Chosen an Evolutionary Perspective for the Study of Entrepreneurship. Theory and Practice. Vol 25. Issue: 4. pp 41-61.
21. Anonymous. 2005. What is entrepreneur? Available at: http://www.wiseGREEK.com/what_is_an_entrepreneur.htm
22. Bell R.R., and Sherman H. 1995. Predicting the success from task motivation and attribution style. A longitudinal study. Entrepreneurship & Regional Development.
23. Das K., and Bing-sheng T. 1997. Time and entrepreneurial risk behavior Entrepreneurship Theory and Practice.
24. Delmar F. 1996. Entrepreneurial Behavior and Business performance. Economic Research Institute, Stockholm.
25. Driessen M.P., and Zwart P.S. 1997. The role of the entrepreneur in small business success: The Entrepreneurship scan.

26. Harveydean R. 2000. Training Entrepreneurship at Universities, A Swedish Case. International Entrepreneurship Conference Proceedings.
27. Hodgetts R.M., and Kuratko D.F. 1992. Effective small Business Management, 4th ed, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, FL.
28. Miller D., and Toulouse J.M. 1986. Chief executive Personality and corporate structure in small firms. Management science, 32.
29. Miner J.B., Smith N.R., and Bracker J.S. 1994. Role of entrepreneurial task motivation in the growth of technologically innovative firms: Interpretations from follow-up. Journal of Applied psychology, 79(4).
30. Pacheco C.D. 1998. Enterprise and education, Leeds Business School, Leeds, BA Business Administration dissertation.
31. Pitesco E. 2000. Enterprise Culture and Education. International Small Business Journal. Vol 11. Issue: 3. pp 11-33.
32. Turnbull A., Williams S., Paddison A., and Fahad G. 2001. Entrepreneurship education, does it work? In Anderson, A.R., Jack, S.L. (Eds), Enterprise and organizational environments. Adm. Sci. Q. 31.
- 33.

Archive of SID